

İnsan: Mükerrer Varlık -2

12 Mart 2021

PDF Dosyasını İndir

(VAAZ)

Hız. Muhammed (sav) çeşitli münasebetlerle insanın karakter yapısına, mizacına ve ahlâkî eğilimlerine ilişkin değerlendirmelerde bulundu. Bunlardan birinde Allah'ın Elçisi insanları madenlere benzetmiştir. Hız. Peygamber insana dair bu benzetmesini Medineli önde gelen Müslümanlardan Sa'd b. Ubâde özelinde yapmıştır:

Veda Haccı günleriydi. Allah Rasûlü yol azığını Hız. Ebû Bekir ile birlikte, ona ait bir deveye yüklemişti. Hız. Ebû Bekir'in bir hizmetçisi de deveyi sevk etmekle sorumluydu. Derken ne olduysa hizmetçi, deveyi kaybetti. Durumu haber alan Medine'nin köklü kabilesi Hazrec'in lideri Sa'd b. Ubâde ve oğlu Kays, erzak yüklü bir deveyle Rasûlullah'a geldiler.

Olanları duyduklarını söyleyen Sa'd b. Ubâde, Allah Rasûlü'ne kayıp devenin yerine bu deveyi kabul etmelerini söyleyince Nebî (sav) çok duygulandı ve "Medine'ye hicret ettiğimizde bize yaptıkların, sana iyilik olarak yetmez mi?" dedi.

Sa'd, "Minnet Allah ve Rasûlünedir; vallahi malımızdan aldıkların, almadıklarından bizim için daha hayırlıdır." deyince Hız. Peygamber şunları söyledi:

"Sana müjdeler olsun Sa'd! Kurtuluşu hak ettin. İnsanın ahlâkı (tabiatı) Allah'ın elindedir; o, dilediği kimseye iyi bir huy verir. Görünen o ki, Allah Teâlâ sana da güzel bir ahlâk bahşetmiştir."

Sa'd, Peygamberimizin bu iltifatlarına Allah'a şükürle karşılık verdikten sonra araya "ensarın hatibi" olarak bilinen Sâbit b. Kays girdi ve Sa'd b. Ubâde'ye bir iltifat da ondan geldi: "Ey Allah'ın Elçisi! Sa'd, İslâm'dan evvel câhiliye devrinde de liderimizdi ve kıtlık zamanlarında bizi doyururdu." Bunun üzerine Nebî (sav) şöyle buyurdu:

"النَّاسُ مَعَادِنُ، خِيَارُهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِي الْإِسْلَامِ، إِذَا فَقُّهُوا فِي الدِّينِ."

"İnsanlar, madenlerdir. Câhiliye döneminde iyi olanlar Müslüman olduktan sonra da iyi olurlar. Yeter ki İslâm'ı tam olarak kavrasınlar." [1]

Rasûlullah, Sa'd b. Ubâde'ye söylediğinin benzerini, biri iyi diğeri de kötü huylu olan iki kişi için de demiştir. O (sav), bir defasında çok sayıda semiz ve bakımlı hayvana sahip, varlıklı bir adama uğramış ve ona misafir olmak istemiş, ancak adam Hız. Peygamber'in bu isteğini geri çevirmiştir. Buna karşın Rasûlullah birkaç keçisi olan bir kadının yanından geçerken aynı talebini ona iletince

kadın, Hz. Peygamber'i kabul etmiş ve hayvanlarından birini keserek ona ikramda bulunmuştur. Bunun üzerine şöyle buyurmuştur:

إِنَّ هَذِهِ الْأَخْلَاقَ بِيَدِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، مَنْ شَاءَ أَنْ يَمْنَحَهُ مِنْهَا خُلُقًا حَسَنًا فَعَلَّ

“Huylar Allah'ın elindedir. O, onlardan güzel olan huyları dilediği kullarına bağışlamıştır.”[2]

Yüce Allah,

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ

“Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık.”[3] buyururken esasen insanın mükemmelliğine işaret etmiştir. Ardından,

ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ

“Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik.”[4] derken de olgunlaşmayı tercih etmeyen insanın kendi iradesiyle düştüğü durumu göstermiştir. Nitekim âyetin devamında inanıp faydalı eylemler sergileyenlere kesintisiz bir ödül verileceği bildirilmiştir.6

Allah (cc) insanın içine hem sakınma, hem de sapma eğilimini (takva ve fücûr) ilham etmiş,7 böylece onu hem iyiliğe, hem de kötülüğe meyletme yeteneğiyle yaratmıştır. Peygamberler insanın iyilik potansiyelini, şeytanî güçler ise iyilikten yüz çevirme potansiyelini harekete geçirmeye çalışırlar. Mamafih Rasûlullah şöyle buyurmaktadır:

أَلَا إِنَّ رَبِّي أَمَرَنِي أَنْ أَعْلِمَكُمْ مَا جَهِلْتُمْ مِمَّا عَلَّمَنِي يَوْمِي هَذَا كُلُّ مَالٍ نَحَلْتُهُ عَبْدًا حَلَالٌ وَإِنِّي خَلَقْتُ عِبَادِي حُنَفَاءَ كُلَّهُمْ ... وَإِنَّهُمْ أَتَتْهُمْ الشَّيَاطِينُ فَاجْتَالَتْهُمْ عَنْ دِينِهِمْ وَحَرَمَتْ عَلَيْهِمْ مَا أَحَلَّلْتُ لَهُمْ

“Bakınız! Rabbim, bana öğrettiklerinizden bilmediklerinizi bugün size öğretmemi emretti. O (cc) buyurdu ki: Bir kula verdiğim her mal helâldir. Ben kullarımın hepsini hanîf olarak (tertemiz bir fıtrat üzerine) yarattım. Ama şeytanlar onlara gelerek kendilerini bu dinlerinden alıp götürdüler. Benim kendilerine helâl kıldıklarımı, onlara yasakladılar...”[5]

Aynı şekilde, Rasulullah şöyle buyurmuştur:

كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلَى الْفِطْرَةِ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ

“Her doğan fıtrat üzerine doğar; sonra anası ile babası onu ya Yahudi ya Nasrânî yahut Mecûsî yaparlar.”[6]

Hz. Peygamber bu hadislerinde, insanın yaratılıştan saf ve temiz bir fıtrata, ahlâka sahip olduğunu ifade ederken, onun doğuştan lânetli ve günahkâr olduğu yönündeki inanışı10 da reddetmiştir.

Tamamen ilâhî iradenin bir tecellisi olarak vücuda gelen insan, duygu ve istidatları bakımından birtakım zaafarla yaratılmıştır. Diğer bir deyişle, sınırlı güç ve imkânlarla yaratılan insan, hırs ve

hevesleri bakımından sınırsız isteklere sahiptir. O, kendine verilen ömrün bitmesini hiç istemez. Hz. Âdem'den beri hep daha uzun yaşamak istemiş, ölümden hiç hoşlanmamıştır.¹⁵ Öyle ki, ihtiyarlasa, güç ve kudretten düşse dahi dünya sevgisinde ve uzun emellerinde hiç eksilme olmaz.¹⁶

İnsan uzun ömür kadar, mala karşı da çok hırslıdır. Dünyayı sever, âhireti ihmal edip dünya nimetlerine kavuşmakta acele eder.²⁰ O kadar aceleci ve tez canlıdır ki, sabredemez, sanki iyiliği istiyormuşçasına, ısrarla hakkında iyi olmayanı ister, kötülük için dua eder.²¹ Dünya malına o kadar düşkündür ki,²² malının, kendisini ölümsüz kılacağını sanır.²³

Başkasından Allah için ister ama kendisinden Allah için bir şey istendiğinde vermez, böylece insanların en şerlisi, en kötüsü olur.²⁴ Bu, hep kendine düşkün olmasından kaynaklanır. İnsanı yoktan var eden Allah,

وَأُخْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ

“İnsan ruhunda doymazlığa, bencil tutkulara karşı bir eğilim vardır.”[7] buyururken, O'nun Resûlü (sav) bu hakikati şöyle dile getirmiştir:

لَوْ أَنَّ لِابْنِ آدَمَ وَادِيًا مِنْ ذَهَبٍ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَادِيَانِ، وَلَنْ يَمْلَأَ قَاهُ إِلَّا التُّرَابُ، وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ تَابَ

“Âdemoğlunun bir vadi dolusu altını olsa, iki vadi olmasını ister! Onun ağzını ancak toprak doldurur.”[8] Peygamber Efendimiz insan karakterini nitelediği bir başka hadisinde yine genel olarak insanların olumsuz bir ahlâkî yönüne işaret etmektedir: Rasûlullah şöyle buyurmuştur:

”إِنَّمَا النَّاسُ كَالْإِبِلِ الْمِائَةِ لَا تَكَادُ تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً”

“İnsanlar yüzlerce deveye benzer; içlerinde neredeyse bir tane binek devesi bulamazsın!”[9]

Kur'an'da da insanın zaafllarına işaret eden tespitlere sık sık rastlanır. Ancak Kur'an her defasında, bilinçli ve azimli bir yaklaşımla ahlâkî zaaflların yok edilebileceği mesajını vermiştir. Meselâ, Yüce Allah;

﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا﴾^[19] إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ﴿20﴾ وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿21﴾

“Gerçekten insan, pek hırslı (ve sabırsız) yaratılmıştır. Kendisine fenalık dokunduğunda sızlanır, feryat eder. Ona imkân verildiğinde ise pinti kesilir.”[10] buyurarak, her insanda var olan potansiyel bir zaafa işaret ettikten sonra devamında,

إِلَّا الْمُصَلِّينَ ﴿22﴾ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ ﴿23﴾ وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ ﴿24﴾ لِلْسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿25﴾

“Namazlarını ihmal etmeyenler, mallarında mahrumlar için bir hak tanıyanlar... hariç”[11] demiş, böylece genel olumsuz profilin istisnaları olduğunu belirtmiştir.

Aynı şekilde;

وَلَّيْنِ أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَكَفُورٌ ﴿٩﴾ وَلَّيْنِ أَذَقْنَاهُ نِعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَاءٍ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ﴿١٠﴾

“Şayet biz kendisine bir rahmet (nimet) tattırdıktan sonra bu nimeti ondan çekip alırsak, insan, tamamen ümitsiz ve nankör olur. Eğer kendisine dokunan bir zarardan sonra ona bir nimet tattırırsak, 'kötülükler benden gitti.' der ve bunu kendinden bilir, boş bir sevince kaptırır kendini.” 30 buyuran Allah, zorluklar karşısında genel olarak insanların gösterdiği menfi tepkiye işaret ettikten sonra âyetin devamında sabredip güzel davranışlar sergileyenleri bunun dışında tutmuştur.³¹

Rasûlullah da insanı ahlâkî tutumlarına göre sınıflandırmış, bunun dışında tüm insanların eşit olduğunu vurgulamıştır: Rasûlullah şöyle buyurmuştur:

قَدْ أَذْهَبَ اللَّهُ عَنْكُمْ عِبِّيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَفَخَرَهَا بِالْأَبَاءِ، مُؤْمِنٌ تَقِيٌّ وَفَاجِرٌ شَقِيٌّ، وَالنَّاسُ بَنُو آدَمَ وَآدَمُ مِنْ تُرَابٍ

“Allah, câhiliye gururunu ve atalarla övünme âdetini ortadan kaldırmıştır. 'Takva sahibi mümin' ve 'bedbaht günahkâr' (ayrımı vardır). İnsanlar Âdem'in çocuklarıdır, Âdem ise topraktan yaratılmıştır.”[12]

Ve insan, Allah katında diğer canlılar arasında müstesna bir yere sahiptir. Hatta bazı melekeleri itibariyle meleklerden de üstündür. Bu üstünlük meleklerde olmayan bir ayrıcalığa sahip olmasından kaynaklanmaktadır ki, o da düşünme, akletme, muhakeme etme yeteneğidir. Bu husus Kur'an'ın ifade edilmektedir:

إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ ﴿٧١﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٧٢﴾

“Allah, 'Ben balçıktan bir insan yaratacağım; ona en uygun biçimi verip ruhumdan kattığım zaman onun önünde saygıyla eğilin!' buyurunca tüm melekler saygıyla insanın önünde eğildiler.”[13]

İnsanın bu saygınlığı, yeryüzünde tek idareci ve egemen güç olarak yaratılmasının yanında, orada onurlu bir yaşam sürmesini sağlayacak tüm imkânlarla sahip kılınmasıyla iyice pekiştirilmiştir. Mamafih Yüce Yaratıcı,

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا

“Gerçek şu ki, âdemoğullarını değerli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık, onlara güzel rızıklardan verdik ve onları, yarattıklarımızın çoğundan daha üstün kıldık.”[14] buyurmaktadır. Allah katında insan o kadar değerlidir ki, göklerdeki ve yerdekiler,⁴³ güneş ve ay, gece ile gündüz onun hizmetine sunulmuştur.⁴⁴ Dolayısıyla insan gaye bir varlıktır. Diğer varlıklar insan için birer araçtırlar, onun hatırına var kılınmışlardır. Ancak insanın diğer canlılar arasında özel bir yere sahip olması, onlar üzerinde istediği gibi tahakküm kurabileceği anlamına gelmez.

Allah katında kerim ve şerefli kılınan insanın, bu şeref ve haysiyetiyle bağdaşmayan tutum ve davranışlar sergilemesi yasaklanmıştır. Bu bağlamda Allah'tan başkasına boyun eğmek, kul köle olmak, hatta bunu andıracak hareketler yasaklanmıştır.⁴⁵ Zira nebevî öğretide insanın saygınlığı dokunulmazdır. Efendimiz (sav)

كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ عَرَضُهُ وَمَالُهُ وَدَمُهُ التَّقْوَى هَا هُنَا بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْتَفِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ

“Müslüman'ın kişilik onuru, malı ve kanı saygındır, ona dokunulamaz. Takva (Allah'a karşı sorumluluk bilinci) işte şuradadır (kalptedir). Müslüman'ın, Müslüman kardeşini küçük görmesi, kötülük olarak ona yeter. ”[15] buyururken, insan onurunun dokunulmazlığı esasına işaret etmiştir.

Ve insanın canı her şeyden değerlidir. Kur'an'a göre

مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا

“Birinin öldürülmesi bütün insanlığın öldürülmesi kadar kötüdür; aynı şekilde birinin hayatının kurtarılması da bütün insanlığın hayatının kurtarılması kadar değerlidir.”[16]

Yaratılış özellikleri itibariyle mükemmel bir varlık olan insan, Şeyh Gâlib'in muhteşem dizelerinde ifade ettiği gibi, kâinattan süzölmüş bir özdür:

Hoşca bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen

Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen

“Kendine olumlu bir gözle bak (kıymetini idrak et); zira sen âlemin özüsün; bu kâinatın göz bebeği olan insansın sen!”

[1] İbn Hanbel, II, 391.

[2] İbn Ebî'd-Dünyâ, Mekârimü'l-ahlâk, s. 25.

[3] Tîn, 95/4.

[4] Tîn, 95/5.

[5] Müslim, Cennet, 63.

[6] Buhârî, Cenâiz, 92

[7] Nisâ, 4/128.

[8] Buhârî, Rikâk, 10.

[9] Buhârî, Rikâk, 35

[10] Meâric, 70/19-21.

[11] Meâric, 70/22-25.

[12] Tirmizî, Menâkıb, 74

[13] Sad, 38/71-72.

[14] İsrâ, 17/70.

[15] Tirmizî, Birr, 18.

[16] Mâide, 5/32. Kaynak: Diyanet Hadislerle İslam